

ANALIZA DEJAVNIKOV PODALJŠANEGA SOBIVANJA STARŠEV IN OTROK V SLOVENIJI**

Povzetek. V članku po začetni opredelitvi fenomena podaljšanega sobivanja staršev in mladih odraslih otrok v Sloveniji primerjamo dva podvzorca 19- do 29-letnikov, ki se več ne šolajo – tistih, ki še živijo v gospodinjstvu staršev oz. skrbnikov, in že odseljenih – glede na dostopne potencialne dejavnike vpliva na čas odselitve od staršev: demografske, socialne in ekonomske, dejavnike, povezane s statusnimi prehodi iz mladosti v odraslost ter glede na družinske odnose. Oba podvzorca izhajata iz reprezentativne raziskave Mladina 2010, izvedene na vzorcu 15- do 29-letnikov v Sloveniji. Analiza je izpostavila tesno povezanost časa odhoda iz izvornega doma z odločitvijo za ustvarjanje lastne družine, kot zelo pomemben dejavnik pa se je pričakovano izkazala tudi ekonomska samostojnost.

Ključni pojmi: mladi, starši, stanovanja, podaljšano sobivanje

Uvod

Vprašanje stanovanjske emancipacije mladih je posebej v Sloveniji, ki sodi v vrh evropskih držav glede podaljšanega sobivanja staršev in mladih odraslih, zelo aktualno in vse pogosteje tematizirano na politični ravni (na primer programski dokument Stanovanjska problematika mladih Mladinskega sveta Slovenije 2010), na raziskovalni – fenomen je že dolgo časa tematiziran znotraj dokaj obsežne tradicije raziskovanja mladine v Sloveniji (npr. Rener, 1995; 2006; Ule in Kuhar, 2003; Kuhar, 2012) –, pa tudi v okviru raziskovanja stanovanjske problematike (npr. Mandič in Gnidovec, 1999; Mandič, 2007; 2009). Kot ugotavljam v drugem prispevku, fenomen tempiranja odseljavanja od izvorne družine doslej še ni bil celoviteje obravnavan na mikroravni, torej tako da bi preverjali, kako na tempiranje odselitve vplivajo različni socialnoekonomski, družinski, osebni dejavniki (Kuhar, 2012). Tudi v omenjenem prispevku gre predvsem za parcialne analize dostopnih slovenskih podatkov iz različnih raziskav.

* Dr. Metka Kuhar, izredna profesorica na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

V pričujočem članku skušam narediti korak naprej v smeri razumevanja podaljšanega sobivanja mladih odraslih otrok in njihovih staršev s pomočjo poglobljene analize potencialnih vplivov na hitrost odseljevanja od izvirne družine, ki jo omogočajo podatki raziskave *Mladina 2010* (Lavrič, Flere, Tavčar Krajnc et al., 2010). Najprej na kratko predstavim fenomen podaljšanega sobivanja, tudi v mednarodni in historični perspektivi, zatem orišem najbolj relevantne dejavnike podaljšanega sobivanja z makroperspektive. Sledi osrednji empirični del teksta, v katerem preverjam, v kolikšni meri vplivajo izbrani dostopni dejavniki – in sicer socialnodemografski in materialni dejavniki, dejavniki, povezani s statusnimi prehodi, ter odnosi med starši in otroki – na izbiro časa osamosvojitve iz gospodinjstva staršev.

Podaljšano sobivanje staršev in otrok v Sloveniji – prikaz stanja v mednarodni in historični perspektivi

Slovenija sodi v sam vrh evropskih držav glede podaljšanega sobivanja staršev¹ in mladih odraslih. Po raziskavi *European Labour Force Survey* (2007), ki ponuja primerjave za države članice Evropske unije, je Slovenija glede dolžine skupnega bivanja staršev in otrok na drugem mestu v Evropi, takoj za Slovaško (celo pred Italijo). Po podatkih iste raziskave v Sloveniji moški v povprečju zapustijo dom staršev pri 31,5 letih, ženske pa pri 29,5 letih. Povprečna starost odhoda od starševskega doma (za oba spola) na ravni celotne Evropske unije znaša bistveno manj, tj. 25 let. Mediana (tj. starost, pri kateri polovica mladih zapusti dom staršev) variira za moške od 21 let na Finskem do 31 let na Slovaškem. Pri ženskah analogna mediana znaša med 20 na Finskem in 28 na Slovaškem. Vrednost mediane v Sloveniji je 30,5 za moške in 27,5 za ženske.

Podatki (reprezentativnih) javnomnenjskih raziskav *European Values Study (EVS) 1999 in 2008* (Tabela 1) kažejo, da je v Sloveniji v navedenih letih s starši živelo okrog dve tretjini 18- do 34-letnikov, vključno s tistimi, ki živijo v istem gospodinjstvu s starši in partnerjem/-ko in/ali z otroki. Slednjih je bilo le okrog deset odstotkov podzorca bivajočih s starši v obeh letih meritve. Primerjava z analognimi odstotki za leto 1980 (podatki iz raziskave *Slovensko javno mnenje, SJM*, v preglednici 1) pokaže, da se je skupno bivanje otrok s starši v posttranzicijskem obdobju precej podaljšalo. Ista preglednica kaže tudi povprečne odstotke podaljšanega skupnega bivanja za EU 15 in preostale postsocialistične države Evropske unije (EU postsoc), ki so celo v slednjih v povprečju bistveno nižji od slovenskih.

¹ Oziroma skrbnikov; v članku zaradi poenostavitve uporabljam izraz starši in pri tem mislim tudi skrbnike.

Tabela 1: Odstotki mladih, ki bivajo s starši (odgovori 18- do 34-letnikov)

	SJM 1980 Biva s starši in partner- jem/-ko in/ ali otroki	SJM 1980 Biva samo s starši	EVS 1999 Biva s starši in partner- jem/-ko in/ ali otroki	EVS 1999 Biva samo s starši	EVS 2008 Biva s starši in partner- jem/-ko in/ ali otroki	EVS 2008 Biva samo s starši
Slovenija	40,1%	25,0%	64,6%	56,8%	63,8%	53,6%
EU 15	Ni podatka	Ni podatka	37,6%	36,1%	34,0%	31,1%
EU postsoc	Ni podatka	Ni podatka	47,0%	38,0%	51,8%	42,1%

Če podatke iz *EVS 2008* pregledamo še po starostnih skupinah, se izkaže, da v Sloveniji v starostni skupini 18–24 let s starši živi več kot 90 % otrok obeh spolov; v starostni skupini 25–29 let okrog 60 % žensk in tudi moških; v starostni skupini 30–34 let pa še vedno dobrih 40 % moških in dobra tretjina žensk.

Odlaganje z odselitvijo od izvirne družine je značilno za celotno Evropo (Holdsworth in Morgan, 2006; Biggart et al., 2004). Umestimo ga lahko v širše procese spreminjanja prehoda iz mladosti v odraslost, tj. podaljševanja mladosti ter bolj negotovih in diverzificiranih prehodov v primerjavi z nekaj »zlatimi« desletletji ekonomske rasti in polne zaposlenosti v Evropi po drugi svetovni vojni (Wallace & Kovacheva, 1998; EGRIS, 200; Roberts, 2009). V posttranzicijskih državah so bile te spremembe izrazito »dekonstrukcijske« (Wallace in Kovacheva, 1998; Ule, Renner, Geržina et al., 1998).

Povprečna starost, pri kateri mladi zapuščajo dom staršev, so zgodnja dvajseta; toda ta starost se zvišuje (Laaksonen, 2000; Oinonen, 2003). V južni Evropi mladi odrasli v povprečju živijo s starši do zgodnjih tridesetih (Iacovou, 1998; Palomba, 2001; Giuliano, 2002; Leccardi, 2005). Poskusi oblikovanja skupin evropskih držav s podobnim vzorcem odhoda iz stanovanja staršev so bili že številni (npr. Cavalli in Galland, 1993; Reher, 1998; Iacovou, 2002); predvsem pa velja izpostaviti model Mandičeve (2007), ki zajema vse obstoječe članice Evropske unije.

Mandičeva (2007) na podlagi raziskave European Quality of Life Survey (2003/04), izvedene v vseh državah, ki trenutno tvorijo Evropsko unijo, ugotavlja, da mladi v starosti med 18 in 34 let najredkeje živijo s starši v istem gospodinjstvu v nordijskih in atlantskih državah, tem sledijo kontinentalne, izrazito najpogosteje pa s starši živijo v južnoevropskih državah. To velja tako za mlade moške kot za ženske; vendar pa mlade ženske povsod, razen na Švedskem, zapuščajo dom staršev v povprečju prej kot mladi moški. Najnižji delež mladih v stanovanju/hiši staršev je bil po podatkih EQLS 2003/04 na Švedskem (10 % mladih žensk in 10 % moških), najvišji v Italiji (61 %

mladih moških, 57% žensk). Nove članice Evropske unije so po dolžini sobivanja otrok in staršev kot skupina zelo blizu skupini južноеvropskih držav, saj je odstotek mladih v gospodinjstvu staršev v vseh visok. Vendar pa so tudi znotraj novih članic velike in konsistentne razlike med srednjeevropskimi in baltskimi državami. Baltske države (še posebej Estonija in Latvija) izkazujejo najnižji odstotek bivanja 18- do 34-letnikov pri starših (od 30% do 37%); tem sledi zelo homogena skupina srednjeevropskih držav z vrednostmi od 46% do 48%. Tudi po teh podatkih ima Slovenija med vsemi novimi članicami, v tem primeru z izjemo Malte (kjer živi s starši 67% 18- do 34-letnikov), najvišji odstotek mladih moških in tudi žensk, ki živijo v gospodinjstvu staršev (prav tam).

Razlogi za podaljšano bivanje pri starših – makroperspektiva

Številne študije dejavnikov odselitve od izvirne družine oz. dejavnikov podaljšane sobivanja s starši (tako za individualne države ali primerjalne študije izbranih držav) se najpogosteje osredotočajo na materialne pogoje, državne podpore in kulturne dejavnike (makroanalize), redkeje pa na družinske in psihološke dejavnike (mikroanalize). Poleg splošnega slabšanja ekonomskih razmer na Zahodu v zadnjih letih so z makrovidika ključne razlike med državami naslednje: situacija mladih na trgu dela oziroma zaposlitvene priložnosti mladih (odselsevanje od doma zavira naraščanje brezposelnosti mladih in vse bolj negotove, fleksibilne, začasne nove zaposlitve nasproti zaščiti starejših delavcev), značilnosti stanovanjskega trga (negativno vplivata majhen najemniški sektor in težka dosegljivost lastniških stanovanj) ter možnost zanašanja na različne vire finančne pomoči v posamezni državi blaginje, kar hkrati odlikava kulturne vzorce vloge družine v družbi oz. tip družinskih vezi (odselsevanje pospešujejo državne podpore nasproti starševskim); z individualne perspektive pa odlikava teh makrodejavnikov na mikroraven (Billari et al., 2001, Billari, Hagestad, Liefbroer in Speder, 2005).

V posttranzicijskih državah se podaljšano sobivanje s starši pogosto razlaga kot enega izmed vidikov naraščajočega pomena primarnih odnosov in omrežij za preživetje v (ekonomski) negotovosti tranzicijskega obdobja; starši naj bi bili tisti, ki se trudijo zapolniti posledice razgradnje predhodne univerzalne državne blaginje (npr. Kovacheva, 2006; Tomanović, 2002). Poleg posebnega vpliva posttranzicije je že več raziskav na primerjalnih vzorcih evropskih držav nakazalo vpliv tipa države blaginje in posledično narave družinskih vezi. Reher (1998) na primer v svoji študiji jakosti družinskih vezi vzpostavi delitev med t.i. severnim klastrom držav (skandinavske države, Belgija, Nizozemska, Velika Britanija, v veliki meri tudi Avstrija in Nemčija), za katere naj bi bili značilni »šibke« družinske vezi, zgodnja

odselitev od doma in občutek socialne (državne), ne pa družinske solidarnosti, ter južnim klastrom sredozemskih držav, ki ga označujejo »močne« družinske vezi, kasnejša odselitev od doma in občutek solidarnosti, ki temelji na družini.

V Sloveniji bi kot ključne razloge za podaljševanje medgeneracijskega sobivanja izpostavila: a) majhno število finančno dostopnih stanovanj, b) trg dela, ki ne more dovolj hitro (in ustrezno) absorbirati visoko izobraženih mladih, ki vstopajo nanj, c) kulturno določeno prakso (ki je povezana s širšimi dejavniki strukturne oz. institucionalne narave, zlasti z dostopnostjo državnih podpor nasproti družinskim).

Stanovanjska ponudba v Sloveniji je nezadostna, še posebej v Ljubljani. Ta problem je izrazit zaradi lastništva stanovanj: več kot 90 % stanovanj in hiš v Sloveniji je (po privatizaciji in denacionalizaciji nekdanje več kot tretjine najemnih družbenih stanovanj) v zasebni lasti (Mandič, 2007). Cene novih stanovanj in gradbenih parcel ostajajo relativno zelo visoke (tudi v primerjavi z drugimi velikimi evropskimi mesti).

Tudi trg dela postavlja mlade (odrasle) pri njihovem stanovanjskem osamosvajanju vse bolj v šibko in neugodno pozicijo. Gospodarstvo v Sloveniji kljub velikemu osipu študentov tekom študija (ki je skupaj z dolžino študija po podatkih OECD 2010 med najvišjimi v Evropi) ne more dovolj hitro absorbirati visoko izobraženih mladih. Letni priliv novih diplomiranih oseb s terciarno izobrazbo je, recimo, v letu 2006 skoraj za dvakrat presegal ponudbo sproščenih delovnih mest; letoletni priliv diplomiranih oseb s sekundarno izobrazbo je istega leta za eninpolkrat presegal ponudbo sproščenih delovnih mest zanje (Kramberger, 2007). Če že dobijo zaposlitev, pa je velika verjetnost, da je ta samo za določeni čas oz. da gre za različne oblike nestabilnih in relativno slabo plačanih zaposlitev.

In tretje: da podaljšane sobivanja mladih odraslih in staršev ne moremo interpretirati zgolj kot preživetvene strategije, nakazujejo v povprečju zavezniški, podporni, celo prijateljski odnosi staršev in otrok, ki niso le posledica zaostrovanja materialnih in institucionalnih pogojev, temveč emotivnih, demokratičnih družinskih odnosov zlasti od druge svetovne vojne dalje (Renner, 1995; 2006). Mladostniki v Sloveniji so tudi v mednarodni perspektivi (po podatkih študije HBSC) v samem vrhu po samooceni kakovosti odnosa s starši, posebej z materjo (Pokrajac, 2006). Mladi v povprečju uživajo doma pri starših dobršno mero avtonomije, tako da lahko podaljšano bivanje s starši vsaj do določene mere interpretiramo kot izbrani življenjski slog, povezan z udobnostjo »hotela mama« (Ule in Kuhar, 2003).

Kaj določa podaljšano sobivanje staršev in otrok – analiza podatkov na mikroravni

Raziskovalno vprašanje

Namen pričujoče analize je raziskati, v čem se mladi, ki še prebivajo v gospodinjstvu staršev, razlikujejo od tistih, ki so se iz njih že odselili. Posebej me zanima, kako lahko ti skupini razlikujemo na osnovi: (1) socialnih, demografskih, materialnih značilnosti posameznikov in njihove izvirne družine, (2) značilnosti ostalih standardnih prehodov odraščanja in (3) kakovosti odnosov v izvorni družini. Pri tem me zanima tudi čisti (suhi) vpliv posameznih dejavnikov na odvisno spremenljivko.

Vzorec in metoda

Podatki, s pomočjo katerih bom opravila analizo, izhajajo iz javno dostopne raziskave *Mladina 2010* (Lavrič et al., 2010). Ciljna populacija raziskave so bili mladi s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji 26. julija 2010, stari med 15 in 29 let. Vzorec je potekalo na osnovi podatkov iz Centralnega registra prebivalstva Slovenije. Ciljna populacija je bila najprej stratificirana v 12 statističnih regij in šest tipov naselitve. Zbiranje podatkov je potekalo v obliki terenske raziskave z osebnim stikom med anketiranimi osebami in usposobljenimi anketarji. Odvijalo se je med julijem in septembrom 2010. Pred začetkom anketiranja so bile vse osebe, vključene v vzorec, pisno obveščene o izboru in povabljeni k sodelovanju. Raziskavo je financiral Urad RS za mladino.

Vzorec raziskave *Mladina 2010* je skupaj obsegal 1257 enot. Za svojo analizo sem kot najbolj relevanten vzorec izbrala 19- do 29-letnike, ki se ne šolajo več. Za to starostno skupino sem se odločila zaradi zelo visokega odstotka šolajočih na srednješolski ravni v Sloveniji. Po podatkih OECD iz leta 2011 je pri nas kar 94,1% mladih v starosti od 15 do 19 let vključenih v proces formalnega izobraževanja, zaposlenih je le 3,4%, brezposelnih je 0,9%, 1,6% pa se jih niti ne izobražuje niti ne iščejo zaposlitve (Černoša, 2011). Dodati še velja, da se v starostni skupini od 20 do 24 let 62,9% mladih izobražuje, 25,7% jih je zaposlenih, 4,5% brezposelnih in 4,6% neaktivnih. Pri populaciji, stari od 25 do 29 let, pa je že 61,3% zaposlenih, 27,1% se jih izobražuje, 4,3% je brezposelnih in 4,1% neaktivnih (prav tam).

V vzorcu za mojo analizo tako ostane 462 19- do 29-letnikov, od katerih jih 32,7% (n = 151) ne živi več v gospodinjstvu staršev oz. skrbnikov² (v

² V anketi je vprašanje »ali živiš v gospodinjstvu svojih staršev oz. skrbnikov« obsegalo več možnih odgovorov, ki sem jih rekodirala na naslednji način: pod oznako »živi s starši« sem vključila odgovora »v celoti« in »deloma (ob vikendih in počitnicah)« – slednja kategorija je tukaj relevantna zaradi visokega

nadaljevanju uporabljam zaradi krajšave – kot že pojasnjeno v fusnoti 1-zgolj izraz starši).³ Vendar jih tudi med temi, ki ne živijo več v gospodinjstvu staršev, 11,9% občasno še prespi v gospodinjstvu staršev. Ta podatek opozarja na to, da odselitev od staršev ni nujno enosmerno, nepovratno dejanje, temveč je lahko kompleksen in tudi dolgotrajen proces. Pri izbrani analizi te kompleksnosti žal ne moremo zajeti.

Potrebno je še izpostaviti, da raziskava ne daje vpogleda v to, ali morebiti odseljeni anketiranci/-ke, ki imajo partnerja/-ko, živijo v gospodinjstvu staršev partnerja/-ka. Glede na to, da kar 23% tistih, ki še bivajo v gospodinjstvu staršev, izjavlja, da živijo skupaj s partnerjem/-ko (v kohabitaciji; več v Tabeli 2), lahko pričakujemo, da tudi določen odstotek med že odseljenimi pravzaprav še ni stanovanjsko emancipiran. Podatki kažejo zgolj to, da ima 32,9% tistih, ki so se že odselili od staršev, nepremičnino v svoji lasti (ali partnerjevi/-kini oz. sta lastnika oba skupaj), pri 39,6% so lastniki nepremičnine starši enega izmed partnerjev (med temi so lahko ti, ki bivajo v gospodinjstvu staršev partnerja/-ke), 26,8% nepremičnino najema. Opozoriti tudi velja, da nimamo vpogleda v to, ali so si anketirani z lastnim gospodinjstvom tega ustvarili v hiši staršev oz. na njihovi parceli, kar je dokaj pogosta slovenska praksa in ima potencialno lahko pospešujoč učinek na stanovanjsko osamosvojitvev.

Podatke sem analizirala s pomočjo statističnega programa SPSS. Na prvi stopnji analize podatkov sem ugotavljala vrednosti izbranih posameznih neodvisnih spremenljivk ter kako so te povezane z odvisno spremenljivko (Tabela 2), pa tudi, kakšne so interakcije med neodvisnimi spremenljivkami. Nekatere spremenljivke so bile pred analizo za lažjo interpretacijo in zagotovitev ustreznih pogojev za statistične procedure rekodirane. Za primerjavo med vplivi posameznih neodvisnih spremenljivk (oz. čistega vpliva spremenljivk) na odvisno pa sem glede na naravo podatkov (nominalna odvisna spremenljivka z dvema vrednostma, tj. še živi v gospodinjstvu staršev nasproti ne živi več v gospodinjstvu staršev, ter nekaj nominalnih in nekaj ordinalnih neodvisnih spremenljivk) izbrala metodo binarne logistične regresije (tabela 3).

Neodvisne spremenljivke so naslednje: spol anketirane osebe, starost, stopnja končane izobrazbe, velikost kraja, v katerem je oseba preživela večino svojega življenja, povprečni mesečni dohodek, samoocena družinskega materialnega statusa, bivalni status staršev (lastništvo nepremičnine), zaposlitveni status anketirane osebe, partnerski status, morebitno starševstvo, samoocena razumevanja z materjo in očetom. Vrednosti teh

deleža študentov, ki v času študija bivajo zunaj doma staršev; pod oznako »ne živi s starši« sem poleg eksplícitnega odgovora, da ne živi pri starših, vključila še odgovor, da pri njih »le občasno prespi«.

³ Med tistimi 19- do 29-letniki, ki se še šolajo, jih skupaj 10,4% ne živi več v gospodinjstvu staršev – ti v prispevku niso predmet analize.

spremenljivk opisujejo tudi vzorec, na katerem poteka analiza (v Tabeli 2 je to stolpec »skupaj«):

- povprečna starost anketiranih je 25,8 let (standardni odklon znaša 2,8 let), odstotek žensk v vzorcu je 46,1;
- 6,3% anketiranih ima končano osnovno šolo, 63,1% srednjo šolo (reko-dirala sem različne tipe srednji šol) in 30,6% ima višje- ali visokošolsko izobrazbo (vključujoč magisterij ali doktorat);
- 31,2% anketiranih je večino življenja preživelo v kraju z najmanj 10.000 prebivalci (ostali anketirani v kraju z manj kot 10.000 prebivalci; kraje sem glede na velikost reko-dirala v ti dve kategoriji). Dodaten podatek je, da se jih je 3,7% za stalno preselilo v Ljubljano ali Maribor (obe največji mesti);
- 17,8% staršev anketiranih živi v stanovanju, katerega lastniki so, 69,7% poseduje hišo, 7,0% je najemnikov, 5,5% jih živi v hiši njihovih (torej starih) staršev;
- 7,0% anketiranih ocenjuje materialni status svoje družine za nižjega od slovenskega povprečja, 81,0% kot povprečnega in 12,0% kot nadpovprečnega - odgovori so s petstopenjske lestvice reko-dirani v tristopenjsko;
- anketirani v povprečju zaslužijo 829,20 evrov mesečno, pri čemer je standardni odklon visok in znaša 479,00 evrov;
- 40,4% je zaposlenih za nedoločeni čas, 34,8% za določeni čas, 6,7% je samozaposlenih, 17,1% brezposelnih. Dodaten podatek kaže, da jih od zaposlenih 5,2% dela s polovičnim delovnim časom - ta podatek ni vključen v nadaljnje analize zaradi nizkega numerusa zaposlenih s polovičnim delovnim časom;
- 10,7% je poročenih, 34,6% jih živi v kohabitaciji s partnerjem/-ko, 27,0% ima partnerja/-ko, a živijo ločeno, 27,8% je samskih;
- 18,8% ima najmanj enega otroka;
- samoocena razumevanja z materjo (oz. skrbnico) na lestvici od 1 do 5 znaša v povprečju 4,30 (standardni odklon je 0,83); samoocena razumevanja z očetom (ali skrbnikom) pa 4,00 (standardni odklon je 1,13); počutje v izvornem domu pa je v povprečju ocenjeno z 2,03 (s standardnim odklonom 1,19) na lestvici od 1 do 5 (1 je najvišja ocena).

Zanimivo je, da 20,6% anketiranih v izbranem vzorcu izjavlja, da tam, kjer preživijo večino svojega časa, občutijo pomanjkanje prostora. Pri tem ni statistično pomembne razlike med tistimi, ki še živijo v gospodinjstvu staršev, in že odseljenimi ($z = 0,21$, sig. = 0,65). Ta podatek ni uporaben za nadaljnjo analizo, ker so že odseljeni ocenili počutje v svojem takratnem bivalnem okolju in ne v izvornem domu. Prav tako ne moremo v nadaljnji analizi uporabiti podatka o vrsti družine, ker tega podatka ni za tiste, ki so se

že odselili iz gospodinjstva staršev. Med tistimi, ki še bivajo v gospodinjstvu staršev, jih z materjo živi 95,1 %, z očetom pa 85,5 %.

Zanimivo je tudi to, da so anketirani iz analiziranega vzorca, ki še živijo pri starših, v povprečju izrazili mnenje, da se bodo odselili od staršev pri starosti 25,45 let (standardni odklon je visok in znaša 6,93 let). Ta podatek lahko priča o tem, da si mladi želijo odseliti iz gospodinjstva staršev prej, kot jim to kasneje uspe. Med tistimi, ki ne bivajo več pri starših, je bila povprečna poročana starost ob odselitvi 22,76 let (standardni odklon pa 3,55 let).

Rezultati

Najprej podajam rezultate bivariantne analize, kjer po izbranih spremenljivkah primerjam skupino mladih, še živečih v gospodinjstvu staršev, s skupino že odseljenih (Tabela 2). Ti podatki dajejo osnovno predstavo, ki pa zaradi možnih povezav med posameznimi spremenljivkami ni zadostna ter poleg tega ne razkriva jakosti vpliva posameznih spremenljivk.

Iz Tabele 2 je razvidno, da živi v gospodinjstvu staršev višji odstotek moških kot žensk; dobrih deset odstotkov več je takih s končano srednjo šolo in približno toliko manj takih s končano fakultetno izobrazbo; približno desetina več jih izhaja iz krajev, manjših od 10.000 prebivalcev; skoraj deset odstotkov več je otrok staršev, ki imajo v lasti hišo, med že odseljenimi je nekaj odstotkov več otrok staršev, ki so sami najemniki. Kar zadeva materialni status, je med sobivajočimi s starši nekaj odstotkov manj takih, ki ocenjujejo, da so gmotne razmere njihove izvirne družine nadpovprečne, in več takih, ki ocenjujejo, da so te v slovenskem povprečju. Glede povprečnega mesečnega dohodka je precejšnja razlika med že odseljenimi in še bivajočimi pri starših – prvi imajo v povprečju skoraj za 300 evrov višji dohodek. Zelo zanimivo je, da podatki ne kažejo razlike med obema analiziranima skupinama glede na njihov zaposlitveni status: v obeh skupinah je približno enak odstotek zaposlenih za nedoločen čas (štiri desetine), za določen čas (dobra tretjina), samozaposlenih (okrog 7 %) in brezposelnih (med šestino in petino). Oba podvzorca pa se zelo razlikujeta po spremenljivki partnerski status: med tistimi, ki bivajo v gospodinjstvu staršev, je v primerjavi z že odseljenimi bistveno manj poročenih in takih, ki bivajo skupaj s partnerjem, bistveno več pa je samskih. Podobno močno razliko med vzorcema predstavlja tudi starševstvo: med odseljenimi jih ima več kot tretjina najmanj enega otroka, med bivajočimi s starši pa nekaj manj kot deset odstotkov. Kar zadeva samoocene razumevanja z materjo in samoocene počutja doma, med podvzorcema ni statistično značilnih razlik – obe oceni sta v povprečju zelo visoki. Prav tako je visoka povprečna samoocena razumevanja z očetom, pri čemer je ta statistično pomembno višja pri tistih, ki še bivajo s starši.

Tabela 2: STANOVANJSKI STATUS GLEDE NA IZBRANE ZNAČILNOSTI (socialne, demografske, materialne; značilnosti prehodov; značilnosti odnosa s starši)

Živi v gospodinjstvu staršev?	da		ne		skupaj		vrednost 2 oz. F in njegova/njena statistična značilnost
	n	%	n	%	n	%	
SPOL							
ženski	118	38,6%	93	61,6%	211	46,2%	21,57***
moški	188	61,4%	58	38,4%	246	53,8%	
STAROST							
	306	25,43 (SE = 2,91)	151	26,65 (SE = 2,35)	462	25,82 (SE = 2,79)	20,77***
IZOBRAZBA							
osnovna šola	18	5,9%	11	7,3%	29	6,4%	5,94*
srednja šola	205	67,0%	83	55,3%	288	63,2%	
visoka šola	83	27,1%	288	37,3%	139	30,5%	
KRAJ, KJER JE ANKETIRANI PREŽIVEL VEČINO ŽIVLJENJA							
manj kot 10.000 preb.	222	72,5%	91	60,7%	313	68,6%	6,60**
več kot 10.000 preb.	84	27,5%	59	39,3%	143	31,4%	
BIVALNI STATUS STARŠEV							
lastna hiša	222	72,5%	91	63,2%	81	18,0%	18,01***
lastno stanovanje	46	15,0%	35	24,3%	313	69,6%	
najem	15	4,9%	16	11,1%	31	6,9%	
pri starih starših	23	7,5%	2	1,4%	25	5,6%	
DRUŽINSKI MATERIALNI STATUS							
nadpovprečen	31	10,1%	24	16,3%	55	12,2%	5,94
povprečen	254	83,3%	113	76,4%	367	81,1%	
podpovprečen	20	6,5%	11	7,5%	31	6,9%	
POVPREČNI MESEČNI DOHODEK							
	255	742,07 (SE = 351,32)	128	1010,04 (SE = 632,23)	388	829,15 (SE = 478,98)	14,56
ZAPOSILITVENI STATUS							
nedoločen čas	122	39,9%	62	41,6%	184	40,4%	4,53
določen čas	106	34,6%	53	35,6%	159	34,9%	
samozaposlen	21	6,9%	11	7,4%	32	7,0%	
brezposeln	57	18,6%	23	15,4%	80	17,6%	
PARTNERSKI STATUS							
poročen/-a	10	3,3%	39	25,8%	49	10,8%	137,86***
kohabitacija	70	23,0%	85	56,3%	155	34,1%	
ima partnerja/-ko, ne živita skupaj	107	35,2%	16	10,6%	123	27,0%	
samski/-a	117	38,5%	11	7,3%	128	28,1%	

Živi v gospodinjstvu staršev?	da		ne		skupaj		vrednost 2 oz. F in njegova/njena statistična značilnost
STARŠEVSTVO							
ima otroke	30	9,9%	55	36,7%	85	18,8%	47,15***
nima otrok	273	90,1%	95	63,3%	368	81,2%	
SAMOOCENA RAZUMEVANJA Z MATERJO							
	303	4,30 (SE = 0,76)	149	4,28 (SE = 0,95)	457	4,30 (SE = 0,83)	3,71*
SAMOOCENA RAZUMEVANJA Z OČETOM							
	284	4,05 (SE = 1,03)	143	3,90 (SE = 1,32)	432	4,00 (SE = 1,13)	12,05***
POČUTJE V IZVORNEM DOMU							
	303	2,01 (SE = 1,16)	148	2,06 (SE = 1,25)	451	2,03 (SE = 1,19)	2,78

Vir: Raziskava Mladina 2010; Statistična značilnost je v tabeli prikazana tristopenjsko: *** $p < 0,01$; ** $0,01 < p < 0,05$; * $p < 0,1$

Pred izvedbo binarne logistične regresije sem preverila interakcije med posameznimi pari spremenljivk, z namenom, da bi preprečila multikolinearnost. Med prediktorje nisem uvrstila spremenljivke »ima otroke oz. jih nima«, ker je ta v visoki korelaciji s spremenljivko partnerski status – v primeru vključitve bi bile kršene predpostavke, na katerih temelji logistična regresija. Od poročenih ima namreč kar 63,3% otroke, med kohabitanti 30,2%; med tistimi, ki imajo partnerja/-ko, a ne živijo skupaj z njim/njo, le 4,1% in med samskimi samo 1,6%. Poleg tega sem nekatere spremenljivke za lažjo interpretacijo dihotimizirala: bivalni status staršev na lastništvo nepremičnine in na nelastništvo, zaposlitveni status na zaposlene in brezposelne, partnerski status na poročene in kohabitante ter samske in tiste, ki s partnerjem/-ko živijo ločeno.

Tabela 3 kaže rezultate binarne logistične regresije. Uporabila sem metodo »enter«, ki v model vključi vse neodvisne spremenljivke hkrati. Iz tabele je razvidno, da šest neodvisnih spremenljivk statistično značilno ($\text{sig.} < 0,05$) vpliva na to, ali mlada oseba še živi v gospodinjstvu staršev ali ne več: spol, velikost izvirnega kraja bivanja, bivalni status staršev, povprečni mesečni dohodek, partnerski status in samoocena odnosa z očetom.

Kar zadeva *spol*, se je potrdilo, da je pri ženskah za 48% večja verjetnost, da ne živijo več v gospodinjstvu staršev. Pri posameznikih, ki izvirajo iz kraja, večjega od 10.000 prebivalcev, je verjetnost odselitve za 61% nižja kot pri posameznikih iz kraja, manjšega od 10.000 prebivalcev. Če so starši najemniki nepremičnine oz. prebivajo pri lastnih starših, je verjetnost odselitve za 2% višja, kot če so starši lastniki nepremičnine. Višji je povprečni mesečni dohodek, manj verjetno je sobivanje staršev in otrok. Partnerski status zelo

močno vpliva na odselitev: pri poročenih in kohabitantih je v primerjavi s samskimi in tistimi, ki ne bivajo skupaj s partnerjem/-ko, verjetnost odselitve za 93 % višja. Zadnja spremenljivka, ki statistično signifikantno vpliva na odvisno spremenljivko, je samoocena razumevanja z očetom: s točko nižjega razumevanja naraste verjetnost odselitve za 28 %. Spremenljivke, kot so starost, dosežena stopnja izobrazbe, zaposlitveni status, samoocena materialnega statusa družine, samoocena odnosa z materjo in samoocena počutja, pa se po tem modelu niso izkazale kot pomembni prediktorji podaljšanega sobivanja s starši – nasproti odseljenosti.

Tabela 3: REZULTATI BINARNE LOGISTIČNE REGRESIJE: SIGNIFIKANCE IN REGRESIJSKI KOEFICIENTI ZA ODVISNO SPREMENLJIVKO ŽIVI/NE ŽIVI V GOSPODINJSTVU STARŠEV

Neodvisne spremenljivke	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	95% C.I. for EXP(B)	
							Lower	Upper
Spol	-0,66	0,33	4,07	1,00	0,04	0,52	0,27	0,98
Starost	0,01	0,07	0,03	1,00	0,86	1,01	0,89	1,15
Dokončana izobrazba	0,26	0,30	0,77	1,00	0,38	1,30	0,72	2,35
Urbanost	-0,94	0,34	7,64	1,00	0,01	0,39	0,20	0,76
Bivalni status staršev	0,70	0,49	2,07	1,00	0,05	1,02	0,78	5,23
Družinski materialni status	-0,09	0,30	0,09	1,00	0,77	0,92	0,50	1,66
Povprečni mesečni dohodek	0,00	0,00	16,41	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00
Zaposlitveni status	0,12	0,52	0,06	1,00	0,81	1,13	0,41	3,11
Partnerski status	-2,67	0,37	50,83	1,00	0,00	0,07	0,03	0,14
Razumevanje z materjo	0,35	0,23	2,43	1,00	0,12	1,42	0,91	2,22
Razumevanje z očetom	-0,33	0,14	5,30	1,00	0,02	0,72	0,54	0,95
Počutje v izvornem domu	0,07	0,14	0,25	1,00	0,62	1,07	0,81	1,41

Vir: Raziskava *Mladina* 2010

Kakovost dobljenega logističnega modela je relativno dobra. Model izbranih spremenljivk se je izkazal za statistično signifikantnega, kar pomeni, da izbrane spremenljivke zanesljivo razlikujejo skupino tistih, ki še živijo v gospodinjstvu staršev, od tistih, ki ne (hi kvadrat = 148.540, $p = 0.000$ z $df = 12$). Hosmer-Lemeshow test, ki preverja razlike med opazovanimi in napovedanimi vrednostmi odvisne spremenljivke, ima stopnjo značilnosti $sig. = 0,515$, kar pomeni, da so razlike med dejanskimi podatki in podatki, ki so generirani z modelom, majhne in statistično neznačilne. To pomeni, da ima model dobro prilagajanje in ga lahko sprejmemo. Nagelkerke R^2 vrednosti 0,487 indicira zmerno visoko napovedno moč modela. Napovedni uspeh je v celoti znašal 80,9 % (86,8 % za tiste, ki živijo v gospodinjstvu staršev in 68,8 % za tiste, ki ne živijo več v gospodinjstvu staršev).

Razprava

Analiza prinaša kar nekaj novih, zanimivih vpogledov v problematiko podaljšane sobivanja staršev in otrok, in to kljub manku določenih podatkov, na primer: podatek o stanovanjskem statusu odseljenih oseb ni dovolj natančen – raziskava *Mladina 2010* ne daje informacije o morebitnem bivanju mladih v gospodinjstvu staršev partnerja/-ke; na osnovi obstoječih podatkov vidimo samo aktualni partnerski status, nimamo pa podatka o, recimo, stabilnosti partnerske zveze ob odselitvi, ali še bolje, eksplicitnega podatka o glavni motivaciji za odselitev. Zaradi tega ne moremo povsem zanesljivo interpretirati rezultata o najvišji napovedni moči partnerskega statusa med statistično značilnimi prediktorji, ki vplivajo na podaljšano sobivanje s starši nasproti odseljenosti od njih. Kombinacija prediktorjev in njihovih napovednih moči (ter hkrati odsotnost vpliva določenih neodvisnih spremenljivk!) pa nakazuje, da je tempiranje odhoda iz izvirnega doma izjemno tesno povezano z odločitvijo o vzpostavitvi lastne družine, kar je značilnost sredozemskih in balkanskih držav. V severno- in zahodnoevropskih državah je namreč ta povezava od sedemdesetih let prejšnjega stoletja dalje ohlapnejša: mladi zapustijo dom staršev (tudi z namenom, da zaživijo samostojno) že ob izobraževanju ali najkasneje, ko si najdejo varno zaposlitev (oz. ko so ekonomsko sposobni) (Iacovou, 2011).

Če bolj na splošno pogledamo še dlje v preteklost: v predindustrijski dobi na Zahodu odhod od doma (staršev) in poroka nista bila vselej povezana; poroka ni nujno pomenila odhoda od doma. V dvajsetem stoletju, predvsem v obdobju po drugi svetovni vojni, pa se je ta povezava krepila in postala skoraj uniformirana. Mladi so večinoma zapustili dom staršev, ko so se poročili in si ustvarili svoje lastno, od prebivališča staršev ločeno gospodinjstvo, čemur je kmalu sledil prehod v starševstvo. Ta proces so spodbujale tudi zaposlitvene in stanovanjske možnosti, splošna blaginja ter dojemanje poroke kot načina osamosvajanja in samouresničevanja. Od sedemdesetih let dalje je predvsem v severno- in zahodnoevropskih državah odseljevanje od staršev vse manj povezano z ustvarjanjem lastne družine in slednje s pridobivanjem avtonomije (Goldscheider in Goldscheider, 1993). Vzorci odseljevanja od doma so se v tem predelu Evrope diverzificirali, medtem ko odselitev od doma v južnoevropskih državah (Billari, Philipov in Baizan, 2001; Iacovou, 1998; 2002), pa tudi v večini držav na območju Balkana (Kuhar in Reiter, 2010) še vedno ohranja močno povezavo s poroko.

V Sloveniji se od šestdesetih let dalje nedvomno krepi pluralizacija življenjskih potekov in družinskih oblik (Ule in Kuhar, 2003; Kuhar in Reiter, 2011), ta se je od osemdesetih let dalje še intenzivirala, tako da je ugotovljena zelo močna povezava med zapuščanjem doma staršev in skupnim partnerskim življenjem (ter ustvarjanjem lastne družine) nekoliko presenetljiva. Se

pa v Sloveniji vse manj parov odloči za formalno sklenitev zakonske zveze. V letu 2011 na primer je bilo kar 67,3% prvorojencev rojenih neporočenim materam in tudi v povprečju se dobra polovica otrok rodi neporočenim materam (SURS, 2012). Odsotnost poroke pomeni, da ne gre za klasično tradicionalno shemo, na to pa kaže tudi podatek, da dobra petina živi s partnerjem/-ko v gospodinjstvu staršev.

Rezultati med drugim nakazujejo močan vpliv povprečnega mesečnega dohodka mlade osebe, a – presenetljivo – ne tudi njenega zaposlitvenega statusa (npr. brezposelnosti, ki v vzorcu dosega skoraj petino mladih). Velik pomen imajo pri odseljivanju tudi materialne zmožnosti izvirne družine. Sicer preseneča, da se samoocena materialnega položaja družine v primerjavi s slovenskim povprečjem ni izkazala kot statistično signifikanten dejavnik, je pa to gotovo povezano s socialno zaželenimi odgovori (neizpostavljanje boljšega ali slabšega materialnega položaja). Da je materialna pomoč staršev vendarle zelo pomembna za večino mladih, nakazujeta druga podatka iz iste raziskave: med mladimi, ki še živijo v gospodinjstvu staršev, skoraj vsi pričakujejo njihovo pomoč pri reševanju stanovanjske problematike. 44,8% od teh meni, da jim bodo starši pri tem zelo pomagali, 46,2% da jim bodo delno pomagali in le 9,0% jih izjavlja, da ne pričakujejo pomoči staršev. Med že odseljenimi pa 33,3% izjavlja, da ne pričakujejo pomoči staršev (verjetno zaradi tega, ker so jim starši že pomagali – ker že imajo nepremičnino), 27,5% računa na delno pomoč, 39,1% pa na veliko pomoč staršev. Med redkimi mladimi, ki so lastniki nepremičnine, jo je 10,9% kupilo z lastnimi sredstvi in 30,4% s pomočjo kredita, 8,7% v celoti s sredstvi staršev, 50,0% je nepremičnino podedovalo.

Vendar pa zveza med materialnim položajem staršev in hitrostjo odselitve ni enoznačna v smislu: boljši je materialni položaj družine, prej se mlada oseba stanovanjsko osamosvoji. Iacovou (2011) je empirično dokazala, da to vzročno-posledično razmerje velja le za države severne in zahodne Evrope, medtem ko je razmerje v južno- in nekaterih vzhodnoevropskih državah ravno obratno! To je vidno v vplivu spremenljivke »bivalni status staršev«: otroci staršev, ki niso lastniki nepremičnine, se prej odselijo od njih. Zanimivo je, da lastništvo hiše v primerjavi z lastništvom stanovanja znatno ne upočasni odselitve. Vendar pa glede na posebno stanovanjsko situacijo v Sloveniji (razširjenost hiš, tudi takih z dvema gospodinjstvoma) manjkajo podatki za bolj natančen vpogled. V ta, bivalni sklop lahko uvrstimo tudi spremenljivko »velikost izvirnega kraja bivanja«: podatki kažejo, da se mladi iz manjših mest prej odselijo od staršev, kar je gotovo povezano z lažjo možnostjo pridobitve lastnega bivališča (npr. v Sloveniji so za razliko od večine drugih evropskih držav pogoste dvostanovanjske hiše in velike parcele z možnostjo postavitve dodatne hiše), pa tudi s povprečno nižjimi cenami kot v (vsaj nekaterih) večjih mestih.

Zanimiv je tudi vpliv samoocene razumevanja z očetom na odselitev od doma, ne pa hkrati samoocene razumevanja z materjo ter počutja v izvornem domu. Samoocene odnosa z očetom so tudi v povprečju zelo visoke. Raziskava Mladina 2010 na sploh potrjuje dosedanje ugotovitve o prevladujoči visoki kakovosti odnosa med starši in otroki v Sloveniji, pa tudi o povprečno višji kakovosti odnosa z materjo. Tudi na podlagi teh podatkov lahko sklepamo, da so matere v povprečju manj »represivna« instanca (glej tudi Kuhar in Reiter, 2013). Visoke ocene počutja doma in odnosov s staršema bi lahko interpretirali tudi v smeri, da se mladi doma počutijo ugodno in se jim ne »mudi« od doma.

Sklepi

Nedvomno lahko strnemo, da rezultati kažejo precejšnje kompleksnost dejavnikov tempiranja odhoda iz gospodinjstva staršev. Sobivanje staršev in mladih odraslih otrok bi lahko označili tudi s konceptom kulture – v smislu družbeno(ekonomsko) pogojenega fenomena, ki se izraža na ravni vedenj, stališč in vrednot posameznikov, ne da bi pri tem izgubil »kolektivne« značilnosti. Na podoben način je Swidlerjeva (2001) tematizirala zahodno 'kulturo ljubezni'. Raziskovalni pristop se potem odvrne od proučevanja institucionalnih vidikov ter vzročno-posledičnih razmerij na ravni posameznikov v vzorcih k proučevanju skupnih pogojev, značilnosti in artikulacij »podaljševanja« (angl.: »doing postponement«) znotraj posamezne skupnosti.

Prispevek zaključujem s tezo, da je podaljševanje bivanja s starši zelo ambivalentno in da predstavlja enega izmed vidikov, ki kažejo na negativno spiralo, v katero je »ujeta« današnja mladina v Sloveniji. Kot prvo: v nasprotju z izraženim mnenjem dela slovenskih raziskovalcev (Lavrič et al., 2010) tuji izračuni nakazujejo negativne ekonomske in družbene posledice podaljševanja stanovanjske nesamostojnosti; Billari in Tabellini (2008), recimo, sta na vzorcu italijanskih moških pokazala, da imajo tisti, ki se prej odselijo od doma staršev sredi tridesetih višji dohodek, in na podlagi tega predlagala vrsto ukrepov za spodbujanje zgodnejšega odseljevanja od doma. »Norma« dolgotrajne odvisnosti v vsakem primeru krepi medgeneracijski prenos socialno-ekonomskih prednosti ali slabosti, kar prispeva k ohranjanju družbene stratifikacije. Bolj ranljive družine, zlasti tiste z manjšinskim statusom, imajo večje težave pri nujenju materialnih, kulturnih in socialnih virov. Zato se pri nas tudi zaradi kulture podaljšane bivanja v izvorni družini prepad med mladimi, ki so dobro opremljeni s starševskimi podporami, in tistimi, ki niso, pogloblja.

V obdobju globokega strukturnega problema naraščajoče brezposelnosti, ki ga nobena evropska država ne zna zajezi, mladi podaljšujejo izobraževanje. Izobraževalni moratorij je v Sloveniji posebej izrazit, a empirični

dokazi opozarjajo, da ta vse manj prispeva k lažji zaposlitvi. Slovensko gospodarstvo kljub velikemu osipu študentov nikakor ne more hitro in ustrezno absorbirati visokoizobraženih mladih, ki vstopajo na trg dela. Kljub temu postaja formalna izobrazba vse bolj nujna, a še zdaleč ne zado-
stna »vstopnica« na trg dela.

Izobraževalni moratorij poleg države v veliki meri podpirajo starši oz. podaljšano sobivanje obeh generacij. Vendar pa kaže, da se med mladimi in med starši počasi prebujata zavedanje lažnosti občutka, da je mladim tako zagotovljeno ustrezno, varno okolje za razvoj; krepi pa se zavedanje o omejenosti priložnosti oz. možnosti mladih za prevzemanje njihove vloge in odgovornosti v družbi ter za aktivnosti, ki ne bodo omejene zgolj na zasebno sfero. Vendar pa to zavedanje še vodi večinoma predvsem v občutke nemoči, kako doseči potrebne spremembe. To zavedanje se je sicer začelo odražati tudi na bolj radikalne načine, vsaj pri določenem delu prebivalstva; zaskrbljujoče pa je, da ni videti pravih alternativ.

LITERATURA

- Biggart, Andrew, Rene Bendit, David Caruso, Kerstin Hein in Sven Morch (2004): Families and Transitions in Europe. EU research on social sciences and humanities. State of the art report. Dostopno prek: <http://socsci.ulst.ac.uk/policy/fate/pubs/State%20of%20Art.pdf>, 4. 8. 2010.
- Billari, Francesco C. in Guido Tabellini (2008): Italians are late: Does it matter? V: John B. Shoven (ur.), Demography and the Economy, 371–412. National Bureau of Economic Research. Dostopno prek <http://www.nber.org/chapters/c8422>, 4. 11. 2011.
- Billari, Francesco C., Gunhild O. Hagestad, Aart C. Liefbroer in Zoltan Speder (2005): The timing of life: The organization of the life course in Europe. Application form for question modul design. http://www.europeansocialsurvey.org/index.php?option=com_content&task=view&id=64&Itemid=9, 2. 2. 2009.
- Billari, Francesco C., Dimitri Philipov in Pau Baizán (2001): Leaving home in Europe: the experience of cohorts born around 1960. MPIDR Working Papers, WP-2001-014. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research.
- Cavalli, Alessandro in Olivier Galland (ur.) (1995): Youth in Europe. London: Pinter.
- Černoša, Slavica (2011): Pogled na izobraževanje 2011 – Kazalniki OECD. Nekateri poudarki iz publikacije. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad za razvoj šolstva.
- EGRIS (2001): Youth policy and participation: Potentials of participation and informal learning in young people's transitions to the labour market. A comparative analysis in ten European regions. Final Report. <http://www.iris-egris.de/yoyo/workingpapers.phtml>, 20. 9. 2009.
- Giuliano, Paola (2002): The Peter Pan paradox: Why Mediterranean youth stay at home, do not marry, do not have children (and may not work). www.iies.su.se/seminars/giulianopaola_paper1.pdf, 10. 10. 2003.

- Goldscheider, Frances K. in Calvin Goldscheider (1993): *Leaving home before marriage: Ethnicity, familism and generational relationships*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Holdsworth, Clare in David Morgan (2006): *Transitions in context: Leaving home, independence & adulthood*. Cambridge: Polity Press.
- Iacovou, Maria (1998): *Young people in Europe: Two models of household formation*. ISER working papers. Essex: Institute for Social and Economic Research.
- Iacovou, Maria (2002): *Regional differences in the transition to adulthood*. *The Annals of the American Academy* 580 (1): 40–69.
- Iacovou, Maria (2010): *Leaving home: independence, togetherness and income*. *Advances in life course research*, 15 (4):147–160.
- Kovacheva, Siyka (2006): *Youth transitions and family support in a transforming social context: Reflections from the New Member States*. V: Wolfgang Lutz, Rudolf Richter in Chris Wilson (ur.), *The new generations of Europeans: Demography and families in the enlarged European Union*, 145–176. London, Sterling: Earthscan.
- Kramberger, Anton (2007): *Strukturni razlogi težje zaposljivosti mladih v Sloveniji*. V: Anton Kramberger in Samo Pavlin (ur.), *Zaposljivost v Sloveniji – analiza prehoda iz šol v zaposlitve: stanje, napovedi, primerjave*, 64–102. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kuhar, Metka (2012): *Podaljšano sobivanje staršev in mladih odraslih*. *Socialno delo* 51 (6): 205–218.
- Kuhar, Metka in Herwig Reiter (2010): *Transformation and demographic change in the ex-Yugoslav countries – materialist, idealist, and institutionalist perspectives on reproductive trends*. *Annales*, 20 (1): 13–26.
- Kuhar, Metka in Herwig Reiter (2013): *Ideally, mother would say that I can keep it: negotiating authority and autonomy between parents and adolescents about piercing*. *Journal of youth studies*.
- Laaksonen, Helena (2009): *Young adults in changing welfare states. Prolonged transitions and delayed entries for under-30s in Finland, Sweden and Germany in the '90s*. MZES Working Papers 12. MZES.
- Lavrič, Miran, Sergej Flere, Marina Tavčar Krajnc et al. (2010): *Mladina 2010. Končno poročilo o rezultatih raziskave*. Dostopno prek: www.mfdps.si/Files//Knjiznica/Mladina_2010_Koncno_porocilo.pdf, 1. 10. 2011.
- Leccardi, Carmen (2005): *Facing uncertainty. Temporality and biographies in the new century*. *Young*, 13 (2): 123–146.
- Mandič, Srna (2007): *Odhod v prvo samostojno stanovanje: primerjalna analiza med državami Evropske unije*. *Družboslovne razprave*, 13 (54): 7–24.
- Mandič, Srna (2009): *Stanovanjske razmere mladih*. V: Tatjana Rakar in Urban Boljka (ur.), *Med otroštvom in odraslostjo. Analiza položaja mladih v Sloveniji 2009*, 77–93. Ljubljana: Urad RS za mladino in Inštitut RS za socialno varstvo.
- Mandič, Srna in Gnidovec, Meta (1999): *Stanovanjska kariera in prehod iz stanovanja staršev v prvo samostojno stanovanje*. V: Srna Mandič (ur.), *Kakovost življenja*, 43–74. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Mladinski svet Slovenije (2010): Stanovanjska problematika mladih. Programski dokument. Dostopno prek: http://www.mss.si/datoteke/dokumenti/MSS-132-10-PP_stanovanjskaproblematika.pdf, 4. 9. 2011.
- Oinonen, Eriikka (2003): Extended present, faltering future: Family formation in the in the process of attaining adult status in Finland and Spain. *Young*, 11 (2): 121–140.
- Palomba, Renata (2001): Postponement of family formation in Italy within the Southern European context. Paper presented at the IUSSP Seminar on International perspectives on low fertility: Trends, theories and policies, Tokyo, Japan, 21–23 March 2001. http://demography.anu.edu.au/VirtualLibrary/ConferencePapers/IUSSP2001_1_3_2003
- Pokrajac, Tatjana (2006): Družina in odnosi v njej. V: Helena Jeriček, Darja Lavtar in Tatjana Pokrajac (ur.), *HBSC Slovenija 2006. Z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju. Poročilo o raziskavi*, 81–94. Ljubljana: Inštitut RS za varovanje zdravja.
- Reher, David S. (1998): Family ties in Western Europe: persistent contrasts. *Population and development review*, 24 (2): 203–234.
- Renner, Tanja (1995): Otroci in starši. V: Ule, Mirjana, Mihelj, Vlado (1995) *Prihodnost mladine*, 137–147. Ljubljana: Urad za mladino/DZS.
- Renner, Tanja (2006): Odraščati v družinah. V: Tanja Renner, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek: *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*, 89–126. Koper: Annales.
- Roberts, Ken (2009): *Youth in transition. Eastern Europe and the West*. Houndmills: Palgrave.
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije (2012): *Živorajeni otroci, Slovenija – končni podatki*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4816, 13. 2. 2013.
- Swidler, Ann (2001): *Talk of love: How culture matters*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Tomanović, Smiljka (2002): Porodična atmosfera i odnosi generacija. V: Silvano Bolčić in Andjelka Milić (ur.), *Srbija krajem milenijuma: Razaranje društva, promene i svakodnevni život*, 315–339. Beograd: ISI FF.
- Ule, Mirjana in Metka Kuhar (2003): *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, Mirjana, Tanja Renner, Suzana Geržina in Alenka Švab (1998): *Youth in Slovenia: New perspectives from the nineties*. Ljubljana: Urad za mladino.
- Wallace, Claire in Siyka Kovatcheva (1998): *Youth in society. The construction and deconstruction of youth in East and West Europe*. London: Macmillan.

VIRI

- Eurostat (2007): *European Labour Force Survey*. Dostopno prek: http://circa.europa.eu/irc/dsis/employment/info/data/eu_lfs/, 7. 3. 2013.
- European Values Survey (1999–2008): *Database and questionnaire*. GESIS online study catalogue. Dostopno preko <http://zadat.gesis.org/webview/index.jsp>, 6. 8. 2010.

OECD (2010): Education at a glance. Paris: OECD Publications.

Slovensko javno mnenje (1980): Podatkovna baza in vprašalnik. Dostopno prek: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/>, 10. 8. 2010.

Lavrič Miran et al. (2010): Mladina 2010. Podatkovna baza in vprašalnik. Dostopno prek: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/>, 17. 4. 2013.